

Tactica retorică a lui Cicero în procesul lui Lucius Licinius Murena

TAMÁS NÓTÁRI

Doctor al Academiei de Științe din Ungaria (DSc), profesor universitar la Universitatea „Sapientia” din Cluj-Napoca, Departamentul de Științe Juridice
E-mail: tamasnotari@yahoo.de

REZUMAT

În noiembrie 63 î.Hr. Cicero și-a susținut discursul în apărarea comandantului de oști, Lucius Licinius Murena, care a candidat în anul următor pentru funcția de consul, Murena fiind acuzat de competitorii săi și de susținătorii acestora de mită electorală, deci de *ambitus*. Condamnarea lui Murena, nu doar că ar fi frânt cariera politică a strategului, dar ar fi împins republica într-un pericol major, căci în urma unei astfel de decizii conducerea statului ar fi fost preluată la începutul anului 62 în loc de doi consuli de doar unul singur, care nu putea să facă față amenințării conspirației demascate, alimentate de Catilina. Cicero era, deci chemat să apere – dincolo de onoarea unui membru al elitei politice romane – însăși stabilitatea statului roman, precum articulează în mod cert în *oratio*. Această situație excepțională l-ar fi determinat pe orator să accepte apărarea lui Murena, în pofida faptului că acuzația fusese formulată de Marcus Porcius Cato, om de stat cu o autoritate morală deosebită, care a respectat consecvent principiile eticii stoice pe tot parcursul activității sale, și de Servius Sulpicius Rufus, cel mai însemnat specialist în drept al epocii, prieten bun cu Cicero. În discursul de apărare oratorul nu se concentrează în primul rând pe contrapunerea meritelor personale ale competitorilor Licinius Murena și Sulpicius Rufus, ci va compara cariera celor doi, activitatea lor de strategi și savanți în științele juridice – respectiv intercalând și evaluarea propriei sale vocații fundamentale – și cea de orator, așezându-le pe cântarul slujirii statului și al binelui public. Cicero oferă o evaluare spirituală, presărată de umor. Sfârșitul procesului e bine cunoscut: tribunalul l-a achitat pe Murena, care și-a putut începe astfel activitatea de consul în anul următor, preluând funcția de la Cicero, apărătorul său. În cele ce urmează vom cerceta mai întâi fundalul istoric al discursului *Pro Murena*, detaliind mai amănunțit evenimentele politice din preajma rostirii discursului, căci acest *oratio* apare chiar în timpul demascării conspirației inițiate de Catilina, astfel că nu poate fi extras din contextul relațiilor politice turbulente din acele luni. Urmează ca – în decursul analizei fundalului juridic al procesului – să trecem în revistă modalitatea alegerii consulilor în ultimul veac al republicii, respectiv expunerea mitelor electorale legate organic de acest proces, precum și eforturile legislative nu neapărat eficiente, care vizau sancționarea comiterii de *ambitus*. În final vom trece la prezentarea tacticii oratorice adoptate în *Pro Murena*, la *contentio dignitatis*, și anume la acea strategie tipică aplicată în procesele care implicau cazurile de *ambitus*, și prin care Cicero a comparat evoluția carierei și personalității candidaților rivali: prin această abordare oratorul dorea nu atât demonstrarea nevinovăției clientului său în legătură cu acuzația de mită electorală, ci a aptitudinilor lui Murena pentru demnitatea funcției de consul, demonstrând în același timp incapacitatea adversarului său, Sulpicius Rufus, pentru ocuparea acestei funcții.

CUVINTE CHEIE

Cicero, *Pro Murena*, retorică clasică, drept penal roman, *contentio dignitatis*.

Cicero's Rhetorical Tactics in the Trial of Lucius Licinius Murena

ABSTRACT

In November 63 BC, Cicero delivered his speech in defence of the army commander Lucius Licinius Murena, who was running for the office of *consul* the following year. Murena was accused by his competitors and their supporters of electoral bribery, or *ambitus*. Murena's conviction would not only have ended his political career but would have put the republic in grave danger because following such a decision the leadership of the state would have been taken over at the beginning of 62 BC by a single *consul* instead of two, who would have been unable to cope with the threat of the conspiracy exposed, fuelled by Catiline. Cicero was therefore called upon to defend—beyond the honour of a member of the Roman political elite—the very stability of the Roman state, as he himself clearly articulates in his *oratio*. This exceptional situation would have prompted the orator to accept Murena's defence, despite the fact that the accusation had been made by Marcus Porcius Cato, a statesman of exceptional moral authority who had consistently adhered to the principles of Stoic ethics throughout his career, and by Servius Sulpicius Rufus, the most eminent legal expert of the time and a good friend of Cicero. In his defence speech, the orator does not focus primarily on contrasting the personal merits of his competitors Licinius Murena and Sulpicius Rufus but rather compares their careers, their work as strategists and scholars in the legal sciences—interweaving his own fundamental vocation—and as orators, placing them on the scales of service to the state and the public good. Cicero offers a spiritual assessment, sprinkled with humour. The end of the trial is well known: the court acquitted Murena, who was thus able to begin his term as *consul* the following year, taking over the position from Cicero, his defender. In what follows, we will first examine the historical background of the speech *Pro Murena*, providing more detail on the political events surrounding the delivery of the speech, as this *oratio* appears during the unmasking of the conspiracy initiated by Catiline, so it cannot be extracted from the context of the turbulent political relations of those months. Next, in the course of analysing the legal background of the trial, we will review the method of electing *consuls* in the last century of the republic, namely the presentation of electoral bribes organically linked to this process, and the not necessarily effective legislative efforts aimed at punishing the commission of *ambitus*. Finally, we will move on to presenting the rhetorical tactics adopted in *Pro Murena*, the *contentio dignitatis*, namely the typical strategy applied in trials involving cases of *ambitus*, through which Cicero compared the career development and personalities of rival candidates: through this approach, the orator sought not so much to prove his client's innocence in relation to the accusation of electoral bribery but rather to demonstrate Murena's, the winner of the election, aptitude for the dignity of *consul*, and at the same time his opponent's, Sulpicius Rufus's, inability to hold this office.

KEYWORDS

Cicero, *Pro Murena*, classical rhetoric, Roman criminal law, *contentio dignitatis*.

I. FUNDALUL ISTORIC AL DISCURSULUI PRO MURENA

În anul 63 î.Hr. Lucius Licinius Murena și Decimus Iunius Silanus au fost aleși *consuli* pentru anul 62; în afară de aceștia, însă, și-au exprimat dorința de a accede la această funcție Lucius Sergius Catilina și Servius Sulpicius Rufus, cel mai eminent savant de drept al epocii. Înainte de alegeți M. Porcius Cato a jurat în public că va acuza de *ambitus*,

deci de mită electorală, pe oricine va câștiga în afară de Silanus, cumnatul său,¹ iar amenințarea – concretizată ulterior – se îndrepta primordial împotriva lui Catilina, uneltitorul conspirației, dar îl viza și pe Murena, cel ales împreună cu Silanus. Sulpicius, cel învins, a început să strângă dovezi încă în timpul campaniei, înainte de alegeri, dovezi referitoare la faptele ilegale ale rivalilor săi.² În Roma se întâmpla frecvent ca un *magistratus* ales să fie acuzat de *ambitus*; în anul 66 P. Cornelius Sulla și P. Antonius Paetus, ambii ocupând funcția de *consul designatus* au fost condamnați, iar în 54 toți cei patru candidați au fost supuși procedurii declanșate de *ambitus*.³ Condamnarea unui *consul designatus* a atentat într-o bună măsură la stabilitatea *res publicii*.⁴ Dar faptul că acuzația formulată de Sulpicius și Cato a depășit cu mult periclitarea *res publicii*, o justifică evenimentele anului 63. Rostirea discursului *Pro Murena* poate fi datată în noiembrie 63, deci într-una din cele mai adânci perioade de criză ale republicii. Anul 63 – an în care consuli sunt Marcus Tullius Cicero și Caius Antonius Hybrida (fiul oratorului din discursul *De oratore* al lui Cicero și unchiul lui Marcus Antonius, celui care urma să devină *triumvir*) – este marcat de cea de-a doua conspirație organizată de Catilina.⁵ Principalele evenimente ale acestei conspirații le descriem succint în cele ce urmează.⁶

Cicero va rosti în acest moment, în 8 noiembrie prima *Catilinaria*, în care a demascat uneltirile lui Catilina,⁷ și l-a somat pe acesta să părăsească Roma.⁸ Catilina și-a dat seama că a rămas total izolat, a părăsit în grabă senatul, iar noaptea a plecat din oraș. Aparent și-a asumat exilul, dar de fapt i s-a alăturat lui Manlius. În ziua următoare, în data de 9 noiembrie, Cicero a comunicat poporului cele întâmplate în cel de-al doilea discurs rostit împotriva lui Catilina. Spre mijlocul lui noiembrie, în Roma s-a aflat că Catilina a preluat conducerea armatei lui Manlius, împreună cu însemnele *imperiului*, gest pentru care a fost declarat *hostis populi Romani*. Catilina și-a lăsat însă numeroși complici în Roma, despre a căror prezență și sarcini Cicero era informat datorită Fulviei, dar în lipsa dovezilor nu putea să acționeze. Aflând de această mișcare, Cicero a propus să se colecteze dovezi scrise despre complotiști, ceea ce s-a și întâmplat.⁹ Cicero a ajuns în posesia acestei dovezi în urma unui¹⁰ atac petrecut la Pons Mulvius.

În ședința senatului din templul Concordia, conducătorii complotului rămași la Roma au fost constrânși să mărturisească sub presiunea documentelor; poporul întrunit la Forum a fost informat despre aceste fapte de către Cicero încă în seara zilei respective (3

1 Plutarchus: *Cato minor* 21, 3.

2 Cicero: *Pro L. Murena* 43–46.

3 Joachim Adamietz (1989): *M. T. Cicero, Pro Murena*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt p. 9; Joachim Adamietz: *Ciceros Verfahren in den Ambitus-Prozessen gegen Murena und Plancius*, *Gymnasium*, 1986, pp. 102–117.

4 Cicero: *Pro L. Murena* 79, 82.

5 Christian Meier (1968): *Ciceros Consulat*, în Gerhard Radke (ed.): *Cicero, ein Mensch seiner Zeit*, de Gruyter, Berlin, pp. 61–116.

6 Hans Drexler (1976): *Die Catilinarische Verschwörung*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, p. 124.

7 Cicero: *In Catilinam* 1, 1.

8 Cicero: *In Catilinam* 1, 10.

9 Cicero: *In Catilinam* 3, 6.

10 Sallustius: *De coniuratione Catilinae* 45, 1.

decembrie), acesta e momentul când el va rosti cea de-a treia *Catilinaria*. Cea de-a patra *Catilinaria* a fost rostită în data de 5 decembrie în templul Concordia, unde trebuia să se hotărască asupra sorții complotiștilor arestați. Iunius Silanus a propus cea mai aspră pedeapsă, cea capitală, propunere la care au aderat cei mai mulți, dar Caesar a votat pentru detenția pe viață, opțiune care a avut și ea câțiva adepți. Cicero intervine în acest moment și, însumând în cea de-a patra *Catilinaria* părerile de până atunci, i-a întrebat pe senatori dacă acceptă propunerea lui Silanus sau pe cea înaintată de Caesar, iar balanța părea că va înclina în favoarea lui Caesar. În această clipă însă a luat cuvântul Marcus Porcius Cato, care a cerut pedeapsa cu moartea pentru trădătorii de țară, cerere votată de senat, iar verdictul a fost îndeplinit în seara zilei la Tullianum. Cicero a fost aclamat de popor și de senat ca salvator al Romei.¹¹ Q. Lutatius Catulus l-a salutat ca *pater patriae*, distincție de care Cicero a fost mândru până la sfârșitul vieții. Catilina a fost înfrânt împreună cu oastea sa în anul 62 la Pistoria, bătălie în care va pieri și comandantul armatei.¹²

Pe baza acestor informații putem încerca plasarea cronologică a discursului *Pro Murena*.¹³ Complicii lui Catilina încă nu sunt arestați, și Cato încă nu și-a început activitatea de tribun, fapt la care face trimitere și Cicero.¹⁴ Totodată data de 8 noiembrie poate fi menționată ca *terminus post quem*, adică momentul în care Catilina părăsește Roma, deoarece vorbește de acest fapt ca de un eveniment deja consumat.¹⁵ În același timp, Cicero își exprimă dorința ca Antonius să-l înfrunte cu trupe armate pe Catilina; ordinul în acest sens a fost emis cu câteva zile după plecarea lui Catilina.¹⁶ Luând în considerare aceste aspecte, discursul a fost rostit în ultimele zile ale lui noiembrie 63.¹⁷

În cursul procesului întâlnim patru acuzatori (Servius Sulpicius Rufus, M. Porcius Cato, Decipicius Rufus cel tânăr, și un anumit C. Postumius, despre care nu avem prea multe informații) și trei apărători (Q. Hortensius Hortalus, M. Licinius Crassus și Cicero), procedura finalizându-se cu achitarea lui Murena.¹⁸

II. PROCEDURA ALEGERII CONSULILOR ȘI RECURGAREA LA *AMBITUS* – ROLUL ASOCIAȚIILOR

În perioada republicii romane existau patru tipuri de adunări populare (*comitia curiata*, *comitia centuriata*, *comitia tributa*, *concilium plebis*), dar în ultimul secol al republicii doar două au avut o importanță efectivă: *comitia centuriata*, menită să aleagă *magistratus maiores*, deci și pe *consuli*, respectiv *comitia tributa*, întrunită pentru alegerea celor care deveneau *magistratus minores*. Potrivit tradiției, regele Servius Tullius a fost cel care a instituit adunarea *centuriilor*, dar activitatea acestui for poate fi documentată doar

11 Marion Giebel (1977): *Marcus Tullius Cicero*, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, p. 45; Imre Trencsényi-Waldapfel (1959): *Cicero*, Gondolat, Budapest, p. 40.

12 Sallustius: *De coniuratione Catilinae* 57, 5.

13 Drexler (1976): p. 154.

14 Cicero: *Pro L. Murena* 81.

15 Cicero: *Pro L. Murena* 6, 78.

16 Sallustius: *De coniuratione Catilinae* 36, 3.

17 Adamietz (1989): p. 3.

18 Cicero: *De domo sua* 134.

începând cu mijlocul secolului al V-lea. Inițial, această *comitia* funcționa pe baza unei împărțiri pe companii militare (*centuriae*), ulterior însă caracterul militar s-a estompat. Cetățenii formau – pe baza evaluării averii lor de către *censori* – 193 de *centurii*, împărțite în unități de călăreți și de pedestrași, întruniți în așa-numitele *classisuri*. La început ele erau defalcate astfel: cavalerii, care se aflau deasupra unităților de *classis*, formau 18 *centurii*, averea lor trebuia să depășească potrivit *censusului* suma de o sută de mii de *as*. Populația înregimentată în *classisuri* forma cinci categorii: cei care dispuneau de o avere mai mare de o sută de mii de *as* se întruneau în 80 de *centurii*, cei cu o avere de peste șaptezeci și cinci de mii formau 20 de *centurii*, la fel ca și cei cu peste cincizeci de mii *as*, cât și cei care dețineau averi de peste douăzeci și cinci de mii, iar cei cu o avere de peste unsprezece mii de *as* formau 30 de *centurii*. Sub *classisuri* se situau cele cinci *centurii* care nu aveau nicio avere: cei din tagma *fabri* și *cornices* aveau câte două *centurii*, respectiv cei aparținând categoriei *proletarii* formau o singură *centuria*. După anul 215, reprezentarea primei clase s-a redus de la optzeci la șaptezeci de *centurii*, împărțite în 35 de unități pentru *iuniores* (cuprinzând populația cu vârsta între optsprezece și patruzeci și șase de ani) și 35 de unități pentru *seniores* (cei cuprinși între patruzeci și șapte și șaiszeci de ani). Înainte de alegeri s-a tras la sorți una din *iuniores centuria* care a devenit astfel *centuria praerogativa*, așadar ea a votat prima, prevestind astfel rezultatul final al votului.¹⁹ (Evident, *centuriile* cele mai înstărite nu cuprindeau o sută de persoane, în timp ce acelea care nu aveau nici o avere, puteau număra chiar mai multe mii de cetățeni).

Votul se desfășura la nivel de *centuria*, mai întâi alegeau cei mai înstăriți, apoi cei cu o situație materială mai modestă, iar la final – în principiu – cei fără averi, adică majoritatea populației. Votul cetățenilor era egal, dar acesta era însumat pe *centurii*, astfel că în fond fiecare unitate reprezenta un vot *pro* sau *contra* în funcție de majoritatea exprimată prin vot deschis. Trebuie menționat că numărarea voturilor s-a efectuat paralel cu procesul votării, și nu la final – deci printr-un artificiu logic aparent straniu, dar care deservea eficient interesele politice –, votarea se desfășura până în momentul în care *centuriile* care au votat au depășit procentajul de cincizeci la sută. Pentru o victorie electorală era, deci, de ajuns ca mai mult de jumătate din cele 193 de *centurii* să voteze „corespunzător”: cele optsprezece voturi ale cavalerilor și optzeci de voturi ale primei clase însumau mai mult decât jumătate din totalitatea *centuriilor*. (Ulterior, când ponderea primei clase a scăzut întrucâtva, era de ajuns ca la cavaleri și la voturile primei clase să se adauge și 20 de *centurii* din cea de-a doua clasă de cetățeni aveau.) Primele 98 de *centurii* reprezentau doar un fragment al cetățenilor, deci alegerile nu reprezentau nici pe departe decizia majorității cetățenilor.²⁰ La alegeri nu participau nici pe departe toți cetățenii, din moment ce locația votului, câmpul Mars avea o capacitate de șaptezeci de mii, iar numărul total al cetățenilor depășea deja în secolul al II-lea de mai multe ori această cifră. Păturile mai sărace din provincie nu prea veneau la Roma pentru a vota, deoarece data alegerii *consulilor* cădea în a doua jumătate a lunii iulie, perioada secerișului orzului și a culesului fasolei, astfel că alegerile erau decise,

19 György Németh, Tamás Nótári (2006): *Hogyan nyerjük meg a választásokat? (How to Win Elections?)*, Lectum, Szeged.

20 Tamás Nótári (2013): *Római jog*, Lectum, Szeged, p. 54.

pe lângă procedura specifică de vot și datorită acestei suprapunerii, de către voturile celor mai avuți.²¹

Cel care dirija alegerile, deschidea votul printr-un discurs (*contio*), iar după prezențarea numelor candidaților și o rugăciune adresată zeilor își ocupa locul pe *sella curulis*, așezat lângă un pod de lemn (*pons suffragi*). Alegătorii care se perindau organizați pe *centurii*, primeau tăblițe cerate pe care notau inițialele candidatului preferat și le aruncau în urna (*cista*) așezată la celălalt capăt al podului de lemn. După ce câte o unitate și-a exercitat votul, aceste opțiuni erau însumate într-o încăpere amenajată pentru numărarea voturilor și se nota numele candidaților, însemnând cu puncte deciziile luate de *centurii*. În momentul în care doi candidați obțineau 50% plus un vot din voturile exprimate de *centurii*, votarea se considera validată și se încheia procesul de votare. Instituția restricției propagandei electorale în ziua votului era necunoscută în Roma republicană, astfel că agenții încercau să facă campanie propriilor candidați chiar și la intrarea pe pod. Dacă se contura un rezultat, care nu convenea clasei conducătoare, se încerca influențarea – câteodată destul de energetică – a rezultatului final al votului în timpul exprimării, astfel încât podul de votare putea să se năruie „întâmplător”, ori *augurii* puteau semnala premoniții sinistre²² – în ambele cazuri aceste situații puteau invalida, respectiv amâna alegerile, ceea ce asigura un răgaz necesar pentru influențarea atmosferei în sensul dorit.

Mita electorală, respectiv recurgerea la *ambitus* era un pandant „de regulă” al alegerilor. Începând din prima jumătate a celui de-al doilea secol, avem cunoștință de existența a două legi care sancționau cazurile de *ambitus*, acestea sunt *lex Cornelia Baebia* din anul 181,²³ și o lege din 159,²⁴ dar, din păcate, nu cunoaștem conținutul acestora. În perioada dintre domniile lui C. Gracchus și Sulla, sistemul *quaestiones perpetuae* era deja foarte răspândit, din acești ani ne parvine informația privind primul proces care s-a declanșat efectiv pentru a judeca acuzația de *ambitus*: în anul 116 Marcus Aemilius Scaurus va câștiga o funcție de *consul* pentru anul 115 din postura de *homo novus*, iar concurentul său perdant, P. Rutilius Rufus îl acuză de *ambitus*. Ca răspuns și Scaurus va proceda la fel, în final cei doi acuzați și acuzatori în aceeași măsură au fost achitați.²⁵ Existența *lex Cornelia de ambitu*, inițiată de Sulla este oarecum discutabilă,²⁶ cunoștințele noastre despre *leges Corneliae* nu sunt nici pe departe complete, deoarece legat de acestea dispunem de două izvoare principale: pe de o parte discursurile lui Cicero, pe de altă parte scrierile juriștilor principatului târziu, pe care le cunoaștem preponderent doar datorită aspectelor reținute în *Digesta*. Cicero se referă la aceste legi doar în măsura în care interesele sale din respectivul discurs, deci situația retorică o necesită, nu se străduiește nicidecum să ofere o prezentare exhaustivă, căci nici nu ține de sarcina sa. Juriștii principatului s-au preocupat doar de acele legi emise de Sulla care au rămas

21 Günter Laser (2001): *Quintus Tullius Cicero – Commentariolum petitionis*. Texte zur Forschung 75, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, p. 16.

22 Plutarchus: *Cato minor* 42.

23 Livius: *Ab urbe condita* 40, 19, 11.

24 Livius: *Ab urbe condita librorum periochae* 47.

25 Erich S. Gruen (1968): *Roman Politics and the Criminal Courts 149–78 BC*, Harvard University Press, Cambridge, pp. 120–122.

26 Wolfgang Kunkel (1974): *Quaestio*, în *Kleine Schriften*, Böhlau, Weimar, p. 61.

valabile după reformele augustiene. Existența *lex Cornelia de ambitu* pare a fi probabilă datorită următoarei referiri. Potrivit acesteia în vremurile anterioare cei condamnați au fost pedepsiți printr-o interdicție de zece ani de a candida la funcția de *magistratus*.²⁷ Menționata *lex Cornelia* nu putea fi aceeași cu *lex Cornelia Baebia* adoptată în anul 181, din moment ce între discursul rostit în apărarea lui Publius Cornelius Sulla și apariția *lex Cornelia* a trecut mai mult de un deceniu, și cum în această perioadă au apărut și alte legi care sancționau recurgerea la *ambitus*, nu se poate presupune că ar fi rămas neschimbat cuantumul pedepsei.²⁸

În perioada de după Sulla, *quaestio de ambitu* era condus de obicei de un *praetor*, ca de exemplu în anul 66, când C. Aquilius Gallus a fost cel care a îndeplinit funcția de *praetor ambitus*.²⁹ Despre legile care i-au urmat ne informează discursul ciceronian *Pro Murena*. În urma revendicării lui C. Cornelius, aflat în funcția de *tribunus plebis* în anul 67, va lua naștere *lex Calpurnia*,³⁰ despre sancțiunile căreia știm următoarele: cuprindea excluderea din senat, interdicția pe viață a candidării pentru funcții publice (față de o restricție de zece ani stipulată în *lex Cornelia*) și o anumită amendă în bani.³¹ Un *senatus consultum* din anul 63 sancționa în mod expres o parte a reglementărilor cuprinse în *lex Calpurnia*, cum ar fi recrutarea pe bani a unor adepți, distribuirea masivă a билетelor și a locurilor gratuite la jocurile cu gladiatori și ospăturile exagerate.³² Este de presupus ca acest *senatus consultum* a interpretat și a concretizat legea menționată.³³ Evenimentele anului 64 – în primul rând mitele tot mai dese comise de Antonius și Catilina – au impus adoptarea unei legi noi. Aceasta a fost *lex Tullia de ambitu*,³⁴ adoptată în 63, și susținută de toți cei care au candidat pentru *consulatus* din anul 62: ea stipula ca o nouă pedeapsă și o perioadă de zece ani de exil, respectiv se impunea într-o manieră mai hotărâtă împotriva celor care împărțeau foloase bănești și sancționa absența în fața instanțelor – motivată prin pretinse cazuri de boală. În afară de aceste restricții legea a interzis organizarea de jocuri cu gladiatori în cei doi ani de dinaintea candidaturii, excepție făcând doar cazurile în care aceste jocuri erau obligatorii prin testament. Legea dorea să împiedice astfel distribuirea de sume direct către alegători, și a vrut să limiteze numărul suitei candidaților (umflarea numerică a cortegiilor echivala aproape cu un marș triumfal, prin care se sugera alegătorilor ideea victoriei sigure). Fapt este că – precum menționează Adamietz într-o remarcă spirituală – proporțiile efective ale unui *ambitus* erau determinate doar de limitele posibilităților financiare ale candidaților.³⁵

27 Scholia Bobiensia: *ad Cicero pro Sulla* 5, 17.

28 Theodor Mommsen (1899): *Romisches Strafrecht*, Duncker & Humblot, Leipzig, p. 867.

29 Cicero: *Pro Cluentio* 147.

30 Cicero: *Pro L. Murena* 46; Dio Cassius 36, 38, 39.

31 Cicero: *Pro L. Murena* 47; Martin Jehne (1995): Die Beeinflussung von Entscheidungen durch „Bestechung“: Zur Funktion des *ambitus* in der römischen Republik, în Martin Jehne (ed.): *Demokratie in Rom? Die Rolle des Volkes in der Politik der römischen Republik*, F. Steiner, Stuttgart, pp. 51–76, p. 66. f.

32 Cicero: *Pro L. Murena* 67; Laser (2001): pp. 14, 22.

33 Adamietz (1989): p. 25.

34 Cicero: *Pro L. Murena* 5.

35 Adamietz (1989): p. 27.

În legătură cu campania electorală nu putem omite *Commentariolum petitionis*, cel mai vechi document de strategie electorală care ni s-a păstrat – datând din anul 64 – în care Quintus Tullius Cicero, fratele mai mic al lui Marcus îl sfătuia pe acesta în legătură cu metodele câștigării alegerilor pentru a deveni *consul*, deci cum poate accede la funcția cea mai înaltă a republicii romane.

Este prea puțin probabil, ca după ce Marcus ar fi prelucrat-o, Quintus a publicat, ori ar fi putut publica această lucrare, în care schițează organizarea și derularea campaniei electorale, din moment ce dezvăluie cu o sinceritate necruțătoare detaliile luptei pentru obținerea voturilor. Günter Laser însumează esența scrierii lui Quintus astfel: pentru a obține funcția de *consul*, candidatul trebuie să apeleze la orice truc, promisiune falsă, minciună, simulare și la apropierea-lingușirea grupului adecvat scopului.³⁶ Devoalarea unui astfel de oportunism și mod de manevrare deșănțat nu putea fi sub nici un chip în interesul păturii conducătoare perioadei republicii târzii, și l-ar fi plasat în special într-o situație extrem de neplăcută pe Marcus Tullius Cicero, căci nu putea să se sustragă suspiciunii potrivit căreia a câștigat funcția de *consulatus* – mai ales ca *homo novus* – doar pentru că a aplicat în practică toate aceste instrumente.³⁷

Evident, și Marcus deținea cunoștințele referitoare la candidatura pentru funcție, dar însumarea experiențelor de către Quintus poate fi motivată de faptul că și el a candidat la funcții mai mici (*magistratus minores*), completând astfel cu observații personale strategia fratelui său mai mare.³⁸ Pluralul folosit în enunțurile cu o tonalitate mai personală³⁹ denotă faptul că autorul scrisorii era într-o relație nemijlocită cu adresantul. Textul *Commentariolum*ului nu a fost publicat, evident, de Marcus nici în anul 64, nici ulterior, căci astfel își devoala propriile intenții politice și oportunismul, dar acuzațiile împotriva lui Antonius și Catilina, adunate în această însemnare, puteau fi folosite fără rețineri și într-o manieră confortabilă în discursul său ulterior intitulat *In toga candida*.⁴⁰ Quintus descrie cu toată deschiderea situația deloc prielnică a fratelui său în legătură cu candidatura acestuia la funcția de *consul*. Cicero e considerat de ordinul nobililor ca fiind *homo novus*,⁴¹ care nu e susținut nici de o tabără suficientă de *cliens*, nici de un sprijin material potrivit, pe când adversarii Antonius și Catilina beneficiază din plin de toate acestea.⁴² Deși expresia de *homo novus* nu a fost niciodată definită exact, era uzitată în două sensuri: într-o accepțiune restrânsă îi definea pe aceia care nu aveau *consuli* printre ascendenți; într-un sens mai larg erau denumiți astfel aceia care aveau înaintași ce dețineau anumite funcții, chiar dacă nu pe cea mai înaltă, respectiv erau membri ai senatului. Optimații foloseau expresia cu dispreț, pentru ei având doar semnificația de parvenit, Cicero însă afirma cu destulă mândrie că a obținut orice funcție

36 Laser (2001): p. 5.

37 Laser (2001): p. 5.

38 Laser (2001): p. 7.

39 Cf. *Commentariolum petitionis* 56.

40 Rudolf Till: Ciceros Bewerbung ums Konsulat. (Ein Beitrag zum *commentariolum petitionis*), *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 1962, pp. 315–338, p. 317; Laser (2001): p. 6.

41 *Commentariolum petitionis* 2, 13.

42 *Commentariolum petitionis* 55.

la limita inferioară de vârstă permisă de lege, deși nu provenea din rândul aristocrației senatoriale. O asemenea idee apare și în *Pro Murena*.⁴³

Marcus era dezavantajat de propriul caracter, respectiv de viziunea despre viață, căci fiind platonian îi erau străine prefăcătoria (*simulatio*), indispensabilă pentru candidatură,⁴⁴ și abilitatea de a lega prietenii, conformându-se cu alegătorii.⁴⁵ Principala sa armă este talentul oratoric prin care putea deveni preferat în rândul poporului (*popularis*),⁴⁶ însă, în același timp, trebuia să se ferească să nu pară un politician populist, din moment ce rezultatul alegerii nu era decis de masele orășenilor (*urbana multitudo*).⁴⁷

III. CONTENTIO DIGNITATIS CA STRATEGIE ORATORICĂ ÎN PRO MURENA

Structura discursului *Pro Murena* poate fi schițată astfel:⁴⁸ Cicero mai întâi răspunde reproșurilor primite pentru că și-a asumat rolul apărării.⁴⁹ În retorica antică se recurge frecvent la strategia prin care apărătorul vrea să se dezvinovățească într-o primă fază. Stilul său e solemn, începând deja cu prima frază, atât prin lexic, cât și prin ritm, prin recurgerea la *creticus*.⁵⁰ În partea principală⁵¹ urmărește dispoziția dezvoltată de acuzare în trei eșantioane.⁵² În prima parte extrem de succintă respinge acuzele aduse lui Murena pentru stilul său de viață (*reprehensio vitae*). În cea de-a doua parte se axează pe șansele celor doi competitori de a fi aleși.⁵³ Se impunea această comparație deoarece acuzarea dorea să demonstreze ulterior că Murena, fiind fără șanse, a recurs la mijloace necinstite pentru a-și dobândi victoria; Cicero dorea să formuleze o replică la acest atac. Oratorul accentuează faptul că originea și funcția, care pot fi astfel dobândite, sunt aceleași în cazul ambelor părți,⁵⁴ deci nici una dintre părți nu putea să obțină vreun avantaj referindu-se doar la acest drept. Cariera lui Murena a fost cea care a cucerit stima generală, și astfel i-a adus victoria.⁵⁵ Va contrapune gloria carierei oratorice și a celei militare cu activitatea de jurist,⁵⁶ competiție din care (*studiorum atque artium contentio*) – așa cum o impunea situația retorică – evident că au ieșit învingătoare *eloquentia* și *res militaris*. După acest pasaj, Cicero înșiră motive și mai solide în favoarea lui

43 Cicero: *Pro L. Murena* 17.

44 *Commentariolum petitionis* 1, 45.

45 *Commentariolum petitionis* 42, 45, 54.

46 *Commentariolum petitionis* 2, 55.

47 *Commentariolum petitionis* 52.

48 Carl Joachim Classen (1985): *Recht, Rhetorik und Politik. Untersuchungen zu Ciceros rhetorischer Strategie*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, p. 124; Adamietz (1989): p. 83.

49 Cicero: *Pro L. Murena* 1–10.

50 Quintilianus: *Institutio oratoria* 9, 4, 107.

51 Cicero: *Pro L. Murena* 11–83.

52 Manfred Fuhrmann (1970): *Interpretatio – Notizen zur Wortgeschichte*, în Detlef Liebs (ed.): *Sympotica F. Wieacker*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, p. 293.

53 Cicero: *Pro L. Murena* 15–53.

54 Cicero: *Pro L. Murena* 15–17.

55 Cicero: *Pro L. Murena* 18–21.

56 Cicero: *Pro L. Murena* 22–30.

Murena:⁵⁷ cum ar fi jocurile festive organizate în calitatea sa de *praetor*.⁵⁸ Faptul că, în contrast cu Sulpicius Rufus,⁵⁹ și-a asumat administrarea unei *provinciae*,⁶⁰ și în fine că alegerea sa e susținută de strategul Lucullus și trupele sale, întoarse la Roma din cel de-al treilea război purtat împotriva lui Mithriades. Urmează atacul împotriva lui Servius:⁶¹ aduce o critică tacticii urmate de acesta, și anume dezaprobă faptul că Sulpicius, în loc să depună eforturi pentru a-și apropia victoria, s-a ocupat mai ales de colectarea dovezilor menite să susțină acuzația de *ambitus* împotriva adversarilor săi, și astfel i-a alungat involuntar în tabăra lui Murena pe cei care se temeau de victoria lui Catilina.⁶² În partea a treia va trece la prezentarea capetelor de acuzare propriu-zise.⁶³ Într-o primă fază oferă replica la acuzațiile aduse lui Cato și la motivele acestei acuzații,⁶⁴ și anume la faptul că acesta a fost determinat doar de caracterul său ultra energic să susțină acuzarea.⁶⁵ Așa cum a ironizat anterior meschinăriile și anumite instituții desuete, ținând de *iurisprudentia*,⁶⁶ în acest moment va ridiculiza intransigența uneori exagerată a eticii stoice.⁶⁷ Această acuză e urmată de o dezmințire la obiect, dar destul de succintă, și nu prea convingătoare.⁶⁸ Nu a pus accent pe demonstrație, ci pe faptul – subliniat în mod deosebit – că însuși procesul e o mutare mai mult decât greșită, și dacă cineva urmărește prin asta ca în ianuarie anul următor să-și preia funcția doar un *consul*, acela va arunca *res publica* în mâinile lui Catilina și a acoliților săi.⁶⁹ Scopul său e, deci apărarea statului și a cetățenilor săi.⁷⁰ În partea de *peroratio*⁷¹ atrage atenția judecătorilor să aibă în vedere în deciziile lor interesul general.⁷²

Succesul obținut de Cicero cu *Pro Murena*, și anume, achitarea lui Murena, se datorează – pe lângă accentuarea dimensiunii politice a procesului – comparației carierei celor doi candidați (*studiorum atque artium contentio*, respectiv *contentio dignitatis*), iar în acest demers i-au fost de ajutor aplicarea cu măsură a umorului și ironiei. În lucrarea sa teoretică, intitulată *Orator*, Cicero oferă fundamentarea teoretică a celor trei genuri de stil, dar evidențiază faptul că stilul simplu, pe lângă celelalte caracteristici (ritmul prozodiei, evitarea frazei, omiterea *hiatusului*, *munditia* și *elegantia*, moderația în recurgerea atât în privința epitetelor, cât și a ornamentelor, tropilor și figurilor de stil)⁷³ spiritul și ironia sunt cele mai specifice trăsături. Pe parcursul aplicării lor oratorul

57 Cicero: *Pro L. Murena* 37–42.

58 Cicero: *Pro L. Murena* 38.

59 Cicero: *Pro L. Murena* 42.

60 Cicero: *Pro L. Murena* 42.

61 Cicero: *Pro L. Murena* 43–52.

62 Cicero: *Pro L. Murena* 52.

63 Cicero: *Pro L. Murena* 54–83.

64 Cicero: *Pro L. Murena* 61–66.

65 Cicero: *Pro L. Murena* 64.

66 Cicero: *Pro L. Murena* 22–30.

67 Classen (1985): p. 163; Adamietz (1989): p. 203.

68 Cicero: *Pro L. Murena* 66–77.

69 Cicero: *Pro L. Murena* 78.

70 Cicero: *Pro L. Murena* 78.

71 Cicero: *Pro L. Murena* 83–90.

72 Cicero: *Pro L. Murena* 86.

73 Tamás Adamik (1998): *Antik stíluselméletek Gorgiastól Augustinusig*, Seneca, Budapest, p. 130.

trebuie să aibă în vedere să nu provoace vătămări incurabile, respectiv să aibă grijă să-și înfigă acul doar în adversari, dar și acest lucru să se producă cu moderație, și nu în permanență, să nu-i jignească pe toți și nu oricum. Quintilian, vorbind de moderația cuvenită oratorului – respectată de altfel de Ciero în *Pro Murena* –, menționa necesitatea ca oratorul să nu dorească să jignească pe nimeni, să se ferească mai cu seamă de intenția de a renunța la un prieten de dragul unei remarci pline de spirit.⁷⁴ E demn de reținut cum a procedat Cicero cu Sulpicius în acest spirit: el afirmă *expressis verbis* despre Sulpicius, că pe lângă celelalte virtuți ale sale, cum ar fi cumpătarea, demnitatea, justiția, fidelitatea și toate celelalte merite, l-a considerat din cale afară de merituos pentru demnitatea de *consul*, dar și pentru orice altă funcție,⁷⁵ respectiv consideră foarte lăudabil că și-a asigurat o experiență în domeniul dreptului civil, și-a jertfit multe nopți, a lucrat mult, pe mulți i-a ajutat.⁷⁶ Remarcile ironice se adresează de fiecare dată doar *iurisprudentiei*.⁷⁷ În lumina celor prezentate să trecem în revistă cariera celor doi competitori, cea a lui Murena, apărat de Cicero din considerente politice, și cea a lui Sulpicius Rufus, care de altfel e în relații cordiale, prietenești cu oratorul, respectiv relația oratorului cu domeniile reprezentate de aceștia: *res militaris* și *iurisprudentia*!

Lucius Licinius Murena s-a născut în anul 105, și-a efectuat stagiul militar în Asia Mică între 83 și 81, sub comanda comandantului suprem care era totodată și tatăl său, participând și la *triumphus*urile acestuia. În anul 75 își îndeplinea funcția în *quaestura* împreună cu Sulpicius,⁷⁸ ca mai apoi să se întoarcă în 74 cu *consulul* L. Lucullus în războiul contra lui Mithridates, care a reizbucnit între timp.⁷⁹ În anul 65 este din nou *collega* lui Sulpicius, și în postura de *praetor urbanus* are ocazia din plin să-și adjudece o popularitate semnificativă datorită *Ludi Apollinares* organizate cu mult fast,⁸⁰ în funcția de *propraetor* i se atribuie în anul 64 administrarea provinciei Gallia Narbonensis. Acuzatorii i-au reproșat că provine dintr-o gintă nouă,⁸¹ Murena însă nu era un *homo novus* în sensul tradițional al cuvântului, căci în decursul generațiilor era al patrulea care a acces până la funcția de *praetor*, iar denumirea de *homo novus* se folosea de regulă doar în cazul în care membrii familiei nu au obținut nici o demnitate din cele care țin de *curulis*, ceea ce le revenea prin *ius imaginum*.⁸² Una din bazele succesului său îl constituia fundalul său material solid, fapt dovedit și de jocurile organizate de el din postura de *praetor*, iar obținerea funcției de *propraetor* în Gallia i-a consolidat și mai mult statutul; totodată i-a priit și situația politică existentă, din moment ce era nevoie de o armată bine organizată, eficientă pentru a contracara pericolul care amenința din partea lui Catilina, iar dintre candidați doar Murena dispunea de o asemenea oaste.⁸³ Servius Sulpicius nu s-a remarcat prin fapte mai importante după ce a îndeplinit funcția de *consul*, dar

74 Quintilianus: *Institutio oratoria* 6, 3, 28.

75 Cicero: *Pro L. Murena* 23.

76 Cicero: *Pro L. Murena* 19.

77 Alfons Bürge (1974): *Die Juristenkomik in Ciceros Rede Pro Murena*, Juris, Zürich, p. 80.

78 Cicero: *Pro L. Murena* 18.

79 Cicero: *Pro L. Murena* 20, 89.

80 Cicero: *Pro L. Murena* 38.

81 Cicero: *Pro L. Murena* 17.

82 Adamietz (1989): p. 15.

83 Adamietz (1989): p. 18.

făcând abstracție de situația politică dată și de rezultatul alegerilor, cele 180 de volume care ni s-au păstrat demonstrează o operă care-i conferă o superioritate intelectuală față de personalitatea mai degrabă ștearsă a lui Lucius Licinius Murena.⁸⁴

Romanii considerau că războiul este o parte organică a vieții și erau conștienți pe deplin de faptul că acel *imperium* de care dispuneau, se datora virtuților militare, adică *virtus militaris*; astfel în conștiința lor meseria-arta războiului, acel *res militaris* a devansat orice altă activitate, care putea fi derulată doar în condițiile unei păci dobândite-impuse cu ajutorul *res militaris*. *Corpus Ciceronianum* însă nu abundă deloc de pasaje în care s-ar regăsi această opinie: cu toate că Cicero recunoaște că gloria lăsată de străbuni poporului roman e confirmată în mai multe ipostaze, chiar poate fi omniprezentă, mai ales în chestiunea războiului,⁸⁵ totodată elogiind caracterul vizionar ca om de stat și excelențele abilități oratorice ale lui Cn. Pompeius, evidențiază faptul că tocmai aceste însușiri constituie esența demnității unui strateg.⁸⁶ Opinia tradițională romană despre primatul *res militaris* e nuanțată și mai mult în *De officiis*: e drept că cea mai bună recomandare pentru glorie a unui tânăr e cea obținută prin meritele militare,⁸⁷ cu toate acestea însă e de revizuit și de contestat acea opinie reprezentată de mulți, potrivit căreia faptele războinice ar fi mai mari și mai mărețe decât faptele păcii – ne atenționează Cicero,⁸⁸ și concluzionează, formulând acest punct de vedere –, dacă dorim să judecăm corect, trebuie să recunoaștem că multe din faptele vieții civile tihnite s-au dovedit a fi mai mari și mai ilustre decât cele din război.⁸⁹ Citează cu convingere și concludent sentința, pe care cei răi și invidioși nu se sfiesc s-o atace,⁹⁰ atestând că faptele curajoase ale vieții civile pe timp de pace nu sunt cu nimic mai prejos și mai puțin importante decât faptele de arme, mai mult, necesită mai multă silință și trudă decât cele din timpul războiului.⁹¹

Deși familia lui Servius Sulpicius Rufus provenea dintr-o gintă patriciană, nu a avut un rol important în viața publică romană.⁹² Bunicul său nu a ajuns într-un post important în *cursus honorum*, iar tatăl său era din ordinul cavalerilor.⁹³ În tinerețe a urmat studii asemănătoare cu cele efectuate de Cicero, a învățat retorica în Rhodos, și, întorcându-se de acolo, s-a îndreptat dinspre elocință spre *iurisprudentia*.⁹⁴ A îndeplinit funcția de *quaestor* în Ostia, cel mai probabil în anul 75,⁹⁵ după care în 65 a devenit *praetor* și președinte în fruntea *quaestio peculatus*.⁹⁶ Ambele funcții erau îndeplinite în aceiași ani

84 Adamietz (1989): p. 19.

85 Cicero: *De imperio Cnaei Pompeii* 6.

86 Cicero: *De imperio Cnaei Pompeii* 42.

87 Cicero: *De officiis* 2, 45.

88 Cicero: *De officiis* 1, 74.

89 Cicero: *De officiis* 1, 74.

90 Cicero: *De officiis* 1, 77.

91 Cicero: *De officiis* 1, 78.

92 Cicero: *Pro L. Murena* 16.

93 Cicero: *Pro L. Murena* 16.

94 Cicero: *Brutus* 151.

95 Cicero: *Pro L. Murena* 18.

96 Cicero: *Pro L. Murena* 35, 42.

în care și Murena avea aceleași demnități.⁹⁷ După ce a fost *praetor*, nu a acceptat administrarea unei *provincii*, a rămas la Roma și a activat în continuare ca *iuris consultus*.⁹⁸

Așa cum bine știm, a fost înfrânt în alegerile din 63. Care ar fi cauzele acestui eșec? Servius Sulpicius nu dispunea de un fundal social adecvat și de relații; în legătură cu activitatea oratorică Cicero menționează că datorită acestei abilități, bărbații care nu aveau sorginte nobilă adesea și-au dobândit demnitatea de *consul*, căci au făcut rost de o influență considerabilă, de legături de prietenie extrem de puternice și de susținere amplă.⁹⁹ Prin enunțul *homines non nobiles* Cicero se referă și la propria sa carieră, care, deși nu era unică, putea fi considerată din cale afară de rară, din moment ce în ultimele trei secole ale republicii între cei 600 de *consuli* vom găsi doar 15 care erau *homo novus*.¹⁰⁰

Gratia era considerată un element *sine qua non* al vieții publice romane, de care politicianul trebuia să dispună neapărat printre adepții săi și în rândul poporului,¹⁰¹ respectiv era indispensabilă pentru obținerea unei funcții.¹⁰² Deși astăzi am considera mijloacele dobândirii *gratiei* ca ținând uneori de zona corupției,¹⁰³ Cicero însuși făcea deosebire între *gratia* și fraudă/mituire.¹⁰⁴ Fără acest liant social puternic, multe dintre instituțiile dreptului roman – cum ar fi de exemplu *mandatum*, *negotiorum gestio*, *commodatum* – ar fi devenit inoperabile,¹⁰⁵ iar dacă *gratia* și *amicitia* nu ar fi cimentat cercurile romane conducătoare, cârmuirea imperiului ar fi necesitat un aparat administrativ mult mai vast.¹⁰⁶ Cicero menționează că nimic nu se regăsește în *iurisprudencia* din toate acestea (*gratia*, *amicitia*, *studium*).¹⁰⁷ Evident, e problematic să decidem, în ce măsură poate fi considerată această afirmație a lui Cicero drept o opinie proprie, și în ce măsură este o necesitate născută din situația politică concretă. *Beneficentia* și *liberalitas* (precum *gratia*, *amicitia* și *studium*, menționate în *Pro Murena*)¹⁰⁸ nu sunt doar categorii etice, ci și mijloacele afirmării în viața publică.¹⁰⁹ Pe vremuri, cultivarea *iurisprudenciei* era instrumentul adecvat pentru a accede în acest sens, îndeletnicirea aflată în posesia primilor oameni în stat, și-a pierdut însă din sclipire în prezentul învolburat. Prin denumirea de marele savant al științelor juridice al epocii, trebuie să înțelegem persoana lui Servius Sulpicius Rufus. Cu el va începe intrarea ordinului cavalerilor în zona *iurisprudenciei*. Afirmația potrivit căreia *iurisprudencia* nu oferă un fundal adecvat pentru îndeplinirea unui rol în viața publică, era dictată doar de situația politică dată și nu denotă convingerea personală a lui Cicero. La fel, constatarea că dinspre

97 Cicero: *Pro L. Murena* 18.

98 Cicero: *Pro L. Murena* 42.

99 Cicero: *Pro L. Murena* 24.

100 Bürge (1974): p. 100.

101 Cicero: *De inventione* 2, 161; Cicero: *De officiis* 1, 48; Bürge (1974): p. 101.

102 Cicero: *Pro Plancio* 9.

103 Bürge (1974): p. 103.

104 Cicero: *Epistulae ad Atticum* 1, 16, 12.

105 Fritz Schulz (1961): *Geschichte der römischen Rechtswissenschaft*, Böhlau, Weimar, p. 106.

106 Bürge (1974): p. 103.

107 Cicero: *Pro L. Murena* 24.

108 Cicero: *Pro L. Murena* 24.

109 Wolfgang Kunkel (1967): *Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen*, Böhlau, Graz–Wien–Köln, p. 38.

știința dreptului nu se poate croi în nici un caz un drum sigur către *consulatus*,¹¹⁰ este doar parțial validă. *Res publica* anului 63 nu mai trăia într-adevăr acele vremuri când savanții în drept ar fi ajuns frecvent la vârful *cursus honorum*, totodată până în anul 95 optsprezece juriști au ocupat funcția de *consul* (Appius Claudius Caecus și Cornelius Scipio Nasica având chiar două mandate), cele douăzeci de mandate de *consulatus* s-au derulat în perioada 201–95.¹¹¹ După anul 95, următorul an în care demnitatea de *consul* va fi ocupată de un savant în științele juridice este anul 51, iar acesta nu este altcineva, decât însuși Servius Sulpicius Rufus.

Eșecul lui Sulpicius din anul 63 a avut însă și un motiv personal, din moment ce, nefiind o personalitate destul de hotărâtă, a observat succesele inițiale ale adversarilor săi, a renunțat prematur la luptă, și în loc să contribuie la propria victorie, efortul său s-a îndreptat spre făurirea acuzării împotriva viitorilor câștigători.¹¹² Această tactică – având în vedere popularitatea lui Murena, bazată pe perioade când avea funcția de *praetor*, și teama generală provocată de Catilina – parcă l-a predestinat pe Sulpicius să înregistreze înfrângerea.

Iar când, într-un final, în anul 51 a obținut funcția de *consulatus*, repurtând o victorie chiar împotriva lui Cato, aflat de partea sa în 63,¹¹³ nu a reușit să se afirme cu forța și determinarea convenită în acele vremuri destul de furtunoase.¹¹⁴ A murit în 43 ca mediator pentru pace în războiul civil care reizbucnise. Cicero s-a raportat cu mare recunoștință la Servius Sulpicius atât în timpul vieții sale,¹¹⁵ cât și după moartea acestuia¹¹⁶ – calitățile sale personale extraordinare nu au fost contestate nici în *Pro Murena*,¹¹⁷ a pretins prietenului său o înmormântare publică și înălțarea unei statui în fața *rostri*, ambele gesturi de onoare derulându-se potrivit dorinței lui Cicero.¹¹⁸

Cicero lauda activitatea de savant în drept, depusă de Servius Sulpicius nu fără motiv, pentru că acesta a lăsat în urmă o moștenire intelectuală diversificată, o colecție de *responsum* de 180 de volume,¹¹⁹ publicată de discipolii săi, Aufidius Namusa¹²⁰ și Alfenus Varus,¹²¹ de numele său se leagă crearea a trei genuri noi. Dintre juriștii perioadei republicii, în cazul său poate fi surprinsă cel mai marcant influența filosofiei grecești.¹²² Faptul că era întemeietor de școală e confirmat și de informațiile despre cei zece discipoli ai săi.¹²³ Cicero însuși se exprimă laudativ cu privire la metoda prin care

110 Cicero: *Pro L. Murena* 23.

111 Kunkel (1967): p. 41.

112 Cicero: *Pro L. Murena* 43.

113 Plutarchus: *Cato minor* 49, 2; Dio Cassius 40, 53.

114 Cicero: *Epistulae ad familiares* 8, 10, 3.

115 Cicero: *Brutus* 150–157; Cicero: *De officiis* 2, 65.

116 Cicero: *Philippicae in Marcum Antonium* 9, 10.

117 Cicero: *Pro L. Murena* 23.

118 Sex. Pomponius: *Digesta Iustiniani* 1, 2, 2, 43.

119 Sex. Pomponius: *Digesta Iustiniani* 1, 2, 2, 43.

120 Sex. Pomponius: *Digesta Iustiniani* 1, 2, 2, 44.

121 Schulz (1961): p. 254.

122 Iulius Paulus: *Digesta Iustiniani* 26, 1, 1 pr.=*Inst.* 1, 13, 1; Domitius Ulpianus: *Digesta Iustiniani* 15,

1, 9, 2–3; Domitius Ulpianus: *Digesta Iustiniani* 34, 2, 27, 3; Gaius: *Digesta Iustiniani* 50, 16, 30 pr.

123 Sex. Pomponius: *Digesta Iustiniani* 1, 2, 2, 44.

Servius, depășindu-și predecesorii, a pășit pe noi căi în domeniul *iurisprudentiei*¹²⁴ și evidențiază faptul că, datorită pregătirii sale filosofice, era capabil să creeze un sistem coerent, revendicat în mod frecvent drept o lipsă a științelor juridice de până atunci; Servius Sulpicius s-a detașat net de tradiția pontificală a trecutului, a cultivat pe lângă *ius civile* și *ius praetorium* cu o exigență științifică, și a aplicat în mod plenar metoda dialecticii.

Toate acestea însă nu justifică tratarea lui Cicero ca un corp străin în științele juridice, ori să considerăm *iurisprudentia* ca un domeniu fundamental detașat de Cicero, căci opinia „*nihil hoc ad ius; ad Ciceronem*” era într-adevăr doar punctul de vedere împărtășit de *iuris consultus*, și accentua doar faptul că Cicero era străin de cultivarea tehnică, aplicată a dreptului. Practica judiciară însă este doar o ramură a *iurisprudentiei*, a cărei utilitate cotidiană nu asigură motive pentru a-i conferi un *primatus* în sens absolut. Totodată e un fapt că Cicero era în relații foarte strânse cu cei care practicau *iurisprudentia*: îi considera printre maeștrii săi pe cei doi Scaevola, pe *augur* și pe *pontifex*, și în *Laelius de amicitia* el însuși relatează momentul în care, după ce a îmbrăcat *toga virilis*, tatăl său l-a dus la Mucius Scaevola, iar din acea clipă oratorul a rămas alături de *augur*, după moartea acestuia s-a dus la Scaevola *pontifex*, pe care îl numește ca fiind unul din cei mai talentați și mai sânguincioși bărbați ai statului roman.¹²⁵

Merită trecut în revistă de asemenea și rolul, respectiv importanța atribuită de Cicero cunoștințelor juridice în contextul pregătirii oratorice. În sistemul de valori asumat de Cicero, *eloquentia* este fără îndoială în fața *iurisprudentiei*, opinie reflectată cât se poate de caracteristic, prin constatarea referitoare la Sulpicius Rufus, respectiv că acesta a dorit mai curând să fie primul în știința numărul doi, decât al doilea clasat în știința primordială,¹²⁶ din acest motiv a ales *iurisprudentia* în loc de *eloquentia*. Spațiul științei juridice e mai strâmt decât cel al elocinței, iar aceasta prin natura ei e mult mai complexă, căci în timp ce un *iuris consultus* poate funcționa foarte eficace fără a cunoaște *ars oratoria*, oratorul nu se poate lipsi de anumite cunoștințe juridice. Pregătirea oratorică nu poate, deci să ignore studiul juridic,¹²⁷ precum oratorul – și mai cu seamă *perfectus orator*, definit în *De oratore* – nu poate disprețui nici o știință, căci ele toate sunt tovarășii discursului oratoric și se află în slujba acestuia.¹²⁸

O astfel de formulare a concluziei îi este atribuită în *De oratore* lui Crassus, maestrul său, unul din personajele principale ale dialogului.¹²⁹ Utilitatea cunoștințelor juridice e accentuată în mod hotărât și în continuarea discuției, mai exact spunând că oamenii ar trebui să-și asume oboseala cauzată de învățatură, chiar dacă pătrunderea și cunoașterea universului juridic e o sarcină majoră și grea, și anume pentru dimensiunea folosului care derivă din însușirea acestor cunoștințe, dar – și nu ar îndrăzni să enunțe acest lucru în prezența lui Scaevola, dacă maestrul însuși n-ar fi obișnuit să afirme – în opinia sa nu există știință mai lesne de pătruns, decât *iurisprudentia*.¹³⁰ În *Brutus*, în

124 Cicero: *Brutus* 152.

125 Cicero: *Laelius de amicitia* l.

126 Cicero: *Brutus* 151.

127 Cicero: *De oratore* I, 18. 159.

128 Cicero: *Orator* 120.

129 Cicero: *De oratore* I, 75.

130 Cicero: *De oratore* I, 185.

decursul elogierii postume a lui Hortensius – poate singurul adversar și coleg de carieră demn de dimensiunile lui Cicero –, acesta îi evidențiază cunoștințele juridice,¹³¹ iar în *Pro L. Valerio Flacco* adversarul său neîndemânat în domeniul juridic devine ținta unui atac sarcastic.¹³² Menționează de asemenea că – față de cei mai mulți oratori – pentru el a fost deosebit de importantă cunoașterea *ius civile*.¹³³

Ca o însumare a *studiorum atque artium contentio* putem să ne referim la o apreciere a lui Quintilian despre întregul discurs *Pro Murena*, în care vorbește cu recunoaștere despre procedeul lui Cicero, prin care a recunoscut toate virtuțile lui Sulpicius, chiar l-a elogiat, totuși l-a sfătuit să nu candideze pentru funcția de *consulatus*.¹³⁴ Prin umor și ironie Cicero reușește să estompeze tăișul acuzațiilor formulate de Sulpicius și Cato. În decursul acestei acțiuni, pentru a potența impactul comicului îndreptat împotriva juriștilor, recurge de mai multe ori la grecisme, *proverbiumuri* și expresii proverbiale. Expresii împrumutate din jargonul juridic, citate din diferite proceduri civile, la care adaugă comentarii din limba vorbită, într-o tonalitate de taifas/șuetă. În schimb, când aduce vorba de *res militaris*, respectiv de *eloquentia*, stilul său devine elevat, festiv.

Devine însă evident că o parte însemnată a afirmațiilor sale rămâne doar la nivel de topos retoric, nu e decât reluarea unor opinii critice arhicunoscute, vizând un anumit grup ocupațional (în cazul de față pe cel al juriștilor) – dintre care însă câteva remarci sunt exprimate pe tonul unei critici reale. Lauda e adresată în permanență unei persoane anume, lui Sulpicius, dar obstrucțiile ating doar ocupația acestuia. În *Pro Murena* Cicero nu neagă importanța generală a științelor juridice și a dreptului ca sistem normativ, nu se îndoiește de importanța rolului lor în treburile publice și în viața statului. Se ferește în permanență să zguduie temeliile ordinii juridice, critica sa rămâne la suprafață; o critică – precum elogiul *res militaris* – nu izvorăște din convingerea proprie a lui Cicero, este doar o necesitate dictată de situația oratorică.

131 Cicero: *Brutus* 322.

132 Cicero: *Pro Flacco* 35.

133 Cicero: *Partitiones oratoriae* 100.

134 Quintilianus: *Institutio oratoria* 11, 1, 68. *Quam decenter tamen Sulpicio, cum omnes concessisset virtutes, scientiam petendi consulatus ademit! quam molli autem articulo tractavit Catonem!*